

Entrevista a Marilar Aleixandre*

Profesora Ad Honorem da Universidade de Santiago de Compostela e escritora. Premio Nacional de Literatura 2022

*Fotografía cedida pola entrevista

Doutora en bioloxía, con premios profesionais internacionais como a ‘Distinguished Contribution to Research’ da National Association for Research in Science Teaching, 2019), tradutora (Rowling, J. K. Harry Potter e a pedra filosofal, Galaxia, 2001), autora de ensaios, poeta, narradora -tanto de relatos breves como de novelas- e activista, Marilar Aleixandre (1947) ten recibido máis de quince premios polos

*Esta entrevista foi realizada para a revista *Atlánticas* por María Jesús Lorenzo-Modia no marco dos proxectos de investigación “O tropo animal” (PGC-2018-093545-B100) e “Ética e estética das cartografías migratorias” (PID2019-109582GBI00) ambos dos Ministerio de Economía e Competitividade / FEDER-UE e do Grupo de Investigación CLIN de Literatura moderna e contemporánea da Universidade da Coruña.

María Jesús Lorenzo-Modia é catedrática de Filoloxía Inglesa na Universidade da Coruña e directora en Galicia da Universidade Internacional Menéndez Pelayo (UIMP). **Contacto:** maria.lorenzo.modia@udc.es. **ID:** 0000-0002-3524-9477

Cómo citar esta entrevista: Lorenzo-Modia, María Jesús (2023). Entrevista a Marilar Aleixandre. *Atlánticas. Revista Internacional de Estudios Feministas*, 8 (1), 248-258. doi: <https://dx.doi.org/10.17979/arief.2023.8.1.9519>

seus traballos en diferentes xéneros en Galicia (Premio Blanco Amor 2020), en España (Premio da crítica 1995 por *A expedición ao Pacífico*), e a nivel internacional (Lista de honra do 'International Board for Books for Young People,' 1997, pola tradución de *The Hunting of the Snark* de Lewis Carroll, *A caza do carbairán*. Xerais, 1995). O último dos galardóns que anota no seu haber é o Premio Nacional de Literatura 2022 pola novela *As malas mulleres* (Galaxia 2020). É tamén Académica de número da Real Academia Galega desde 2017. A súa extensa obra vai desde traballos en colaboración con outra Académica, María López Sánchez, como a titulada *Movendo os marcos do patriarcado*. O pensamento feminista de Emilia Pardo Bazán (*Galaxia e Ménades* 2021), ate obras galardoadas de tipo infantil e xuvenil como *O trasno de Alqueidón* (Xerais 1996). A súa literatura, orixinalmente publicada en galego, está traducida a todas as linguas peninsulares e tamén ao portugués.

Rev. Atlánticas: Moitas grazas por ter concedido esta entrevista para un número monográfico de *Atlánticas* sobre ecofeminismo. Eu lin e relín con moita atención o teu Discurso de recepción como académica numeraria na Real Academia Galega (*Voces termando da paisaxe galega*. RAG 2017). Aproveito para felicitarte polo teu merecido nomeamento. Gustei moito do teu cariño polos valados e as sebes, e pensei que isto era moi pertinente para incluílo nun texto como este sobre ecofeminismo. Pregúntome se queredas completar este discurso con algunha idea sobre como enfocar e termar da terra, termar da xente e da lingua coa que a poboación designa a paisaxe.

Marilar Aleixandre: Claro, eu téñolle moitísimo cariño aos valados. En Toba a verdade é que lles chaman 'paredes,' ise é o termo que utilizan. É igual a parede dunha casa que [o valado]. Agora eu creo que hai un aprecio por eles, por exemplo, hai uns anos a Fundación Juana de Vega fixo un libro sobre valados de toda Galicia de distintos tipos (*Guía de caracterización e integración paisaxística de valados*. Xunta de Galicia, 2012). Pero ás veces a xente non lles da demasiada importancia, e incluso cambian os usos e tírannos. E eu o que quería facer era un paradoxo de que en teoría iso está feito para delimitar: esta é a miña finca e esta é a túa, ou incluso dúas fincas da mesma persoa. Mais eu o que dicía alí era que dan esa unidade, que terman da paisaxe nese sentido porque, ademais, eu vino en Toba, que é o lugar que mais coñezo, de Cée.

Rev. Atlánticas: Como?

Marilar Aleixandre: Unha autovía que fixeron a Fisterra e que por alí, claro, desfixo varios lugares. Ao tirar unha parede muda totalmente a paisaxe, e deixa de ter realmente os significados que tiña. Outra cousa que eu adoro son as sebes, e comparoas moito con, por exemplo, Inglaterra, Gales, Escocia e Irlanda. Aló préstalles unha atención moi grande a estas especies que son nativas, que son silvestres, son salvaxes. Por favor, nós temos dúas palabras [silvestre e salvaxe]. Eles teñen *wild*, pobriños, non teñen mais, que lle van facer! E entón alí viven os paxaros, cantidade de insectos, e como iso, en Londres, ti vas andando e ves como hai parques no centro da cidade nos que o que hai é unha sebe, e hai espiños, roseiras, en fin, abruñeiros, e como aquí de pronto a xente empezou a plantar tullas que -como dicía o pai do meu home- son un viveiro de caracois. Estas especies, por exemplo o sabugueiro, que eu ando detrás dos sabugueiros en Santiago, case desaparecen. Entón, claro, todo está relacionado tamén coa lingua porque ao mellor hai xa xente nova que lle preguntas o que é unha sebe e non o sabe.

Rev. Atlánticas: Noutros lugares chámanlles ‘valos’ ou ‘valados.’

Marilar Aleixandre: Valado, si, é verdade, *O valo de Manselle* de Anxo Angueira (Xerais 1996), tamén, por exemplo. Entón, xa digo que é ‘parede,’ pero ‘valado’ tamén existe. E claro, pois, desaparece a palabra tamén, porque realmente deixa de haber sebes. Por exemplo, alí en Cée houbo xente que, agora, nesta última década, para delimitar a súa finca fixo un muro con formigón, que a min me parece esteticamente espantoso.

Rev. Atlánticas: Ás veces non se atopan canteiros que sigan co oficio.

Marilar Aleixandre: En Toba, teñen un nome. A xente que fai paredes chámanlles ‘choedores,’ e creo que iso o puxen no *Discurso* de ingreso. Por iso digo, se non hai sebes acábase o nome. Se non se fan paredes, que era ‘choer,’ a profesión desaparece e o nome desaparece. ‘Hai uns choedores alí,’ porque alí na casa pediuse que unha parede da horta que a refixeran, a pesar de que agora a poñen con cemento, non é pedra seca como era antes. Iso é increíble, é unha técnica marabillosa, e hai paredes que levan centos de anos e aí están, e nós pasando por riba. Todo iso son formas de vida que xa sabemos que desaparecen e con elas

tamén as palabras.

Rev. Atlánticas: As canteiras das parroquias de Parga (Guitiriz) e Miraz (Friol) son de man común e a xente antes podía ir buscar as pedras para facer as casas ou os valados. Agora son unha concesión, e as pedras van en bruto para seren elaboradas, por exemplo, para o templo da Sagrada Familia en Barcelona.

Marilar Aleixandre: Ah, non sabía. Aí hai moitos temas, a cuestión da desaparición da paisaxe, e hai unha parte que é que mudan os tempos e entón as paisaxes mudan. Non sabemos como eran primixeniamente as paisaxes. Pero, polo tipo de vida e de sociedade que hai agora, xa sabemos que estas non van continuar igual, pero hai certo tipo de cousas das que debería haber unha valoración. Estamos nunha cousa moi repetida, é o mesmo que pasa coa lingua, tería que facerse que a xente tivese un orgullo de ter o seu entorno. Aparecen varias cuestións, a beleza e a ecoloxía. Repito que cando digo iso, eu xa sei que toda a paisaxe é humanizada. Non se trata de dicir a paisaxe debe ser virxe ou cousas así. A paisaxe que nós coñecemos é humanizada, os valados e as sebes son parte desa paisaxe humanizada, pero digamos que parece que hai unha harmonía. Pode haber mudanzas, pero en harmonía con iso. Eu sempre digo que en todas as cuestións que teñen que ver co medio ambiente e a preservación da natureza, como pode ser o cambio climático, hai conflito, no sentido de que non é posible atender a todos os intereses, porque sempre vai haber unha contradición entre uns intereses e outros. Se agora, por exemplo, dicimos 'non debería haber coches no centro das cidades', claro, debería haber transporte público xa que para o medio ambiente é moito mellor, pero para as fábricas de coches e para todos eses empregos --que en Galicia hai moitos-- pois non. A gandería, eu creo que deberíamos comer moitos mais vexetais e moitísima menos carne da que se come. Hai pouco houbo unha polémica sobre iso. Está claro que para o medio ambiente a gandería intensiva é terrible, pero en Galicia son moitos empregos. Entón, para todo iso hai que buscar a forma de como facelo. Desde logo, o que non se pode facer é dicir unha parvada como o 'a mi el chuletón al punto.' Mire, hai argumentos de tipo ecolóxico, de tipo ético, etc., e o mesmo pasa se falamos da paisaxe, porque neste momento en Galicia do rural está marchando a xente debido a que non houbo unha política de valoración. A valoración é esa parte do orgullo que non é dicir un día na televisión 'que bonito é isto,' senón

que tería que ser mediante a educación. Cando falo de educación non me refiro ás escolas só porque se non imos cargar todos os problemas nos ombreiros das mestras, pero tamén aos medios de comunicación, que se valore todo o que temos. Se non parecería que todo o que é progreso e moderno estaría nas cidades. É complicado. Non digo que sexa sinxelo.

Rev. Atlánticas: A min chamoume a atención o premio que tes recibido no extranxeiro ‘Distinguished Contribution to Research’ da National Association for Research in Science Teaching, 2019, tendo en conta o que mencionabas no Discurso de ingreso na Academia relativo a . Pregúntome cal é a túa opinión en relación coa separación entre as artes e as ciencias, porque non sempre foi así. Como o ves?

Marilar Aleixandre: Non sei, porque non son especialista na historia da ciencia, pero hai bastantes estereotipos sobre iso. O nome que nos ven á cabeza é o de Leonardo no Renacemento, que estivo en distintos ámbitos, pero tamén houbo persoas no pasado que seguían unicamente un camiño. O que sucede é que a hiperespecialización dos saberes, pero de todos, porque non son só os saberes científicos tamén os de humanidades ou ciencias sociais, fai que unha persoa saiba só, agora, por exemplo, sobre o caciquismo en Galicia, ou é especialista sobre Emilia Pardo Bazán, que estamos no centenario este ano. Iso fai que sexa mais complicado, porque tamén moitas veces se funciona por medio de clichés. Hai quen di que as humanidades son simplemente de adorno ou o contrario, tamén se da quen valora ás ciencias por seren positivistas. Nas ciencias había xente positivista hai varios séculos, hoxe en día a idea que hai da ciencia non é positivista precisamente, seguindo a Thomas Kuhn e outros autores. Por exemplo, unha das cousas ás que eu me dediquei é ao pensamento crítico na docencia das ciencias experimentais. Temos Blanca Puig e mais eu editamos un libro sobre isto, *Critical Thinking in Biology and Environmental Education: Facing Challenges in a Post-Truth World* (Springer 2022) con estudos moi específicos. Cando eu leo que a filosofía é a única que ensina a pensar, e digo isto porque son un grupo de presión forte, digo eu ‘meu Deus!’. Fan un discurso que é absurdo, porque en moitas disciplinas eu coñezo moito profesorado que se dedica a desenvolver o pensamento crítico durante moitas horas. A COVID deu un exemplo entre o que pode ser un discurso baseado simplemente nunha opinión

fronte ao que son datos de estudos científicos. Hai que aprender a avaliar datos, que son interpretables e tamén sabemos que mesmo se poden facer dous discursos ás veces opostos sobre os mesmos datos. Ás veces ten a mesma credibilidade un cantante que os biólogos que presentan opinións mais matizadas. O primeiro non ten credibilidade ningunha pero danlle unha proxección como se o fose.

***Rev. Atlánticas:* Esa era a miña terceira pregunta. Non estamos exentos da manipulación no mundo globalizado porque a xente non é capaz de avaliar toda a información que recibe.**

Marilar Aleixandre: Sempre houbo noticias falsas, sempre houbo *fake news*, o que agora lle chaman pos-verdade. Como di un dos autores que de dedica a escribir sobre isto, a diferenza é que agora se fai as veces desde o poder, cun obxectivo moi claro de manipulación. Por exemplo, é o discurso dalgúns dirixentes no caso da COVID, que nos van poñer un chip coas vacinas, ou que a COVID é algo que nos mandaron os chineses, ou que hai que usar lixivía, ou sexa que se din cousas sabendo que son mentira. O pensamento crítico e a argumentación é como andar en bicicleta: só se aprende practicando. Isto non é que un profesor ou profesora diga en clase que hai que pensar criticamente, non. Trátase de que sobre o mesmo tema se ofrezan alternativas para ver a que discursos se lle da credibilidade. Hai que facer actividades sobre diferentes informacións en torno ao mesmo tema e a xente debe distinguir a credibilidade que lle da e razoalo. Á xente resúltalle difícil distinguir o anecdótico do substancial. Por exemplo, sobre o vexetarianismo que é unha cuestión da que teño falado, as veces dise que son catro hippies, etc., pero o panel sobre o cambio climático do 2019 ten un informe específico sobre a alimentación, e é xente moi seria que está a dicir que debe haber un cambio. Isto lévanos ao tema da xustiza social, o que chaman en inglés *criticality*, isto é, engadir ao pensamento crítico a acción crítica. Se o pensamento crítico non vai unido a accións en favor do medio ambiente non se reverterá a situación. Haberá que usar mais o transporte público. Cambiar os hábitos de comer é dificilísimo porque hai unha cultura de que toda comida ten que ter unha costeleta no prato, especialmente nun país que pasou tanta fame, pero todo iso é posible traballalo e facer que a xente se implique, pero son mudanzas lentas e ten que ser toda a sociedade.

Rev. Atlánticas: Estiven lendo que te definías como ese libro teu, como unha ovella descarreirada, non estou tan segura de que esa sexa unha boa definición da túa traxectoria. Eu definiríate mais ben como un facho que alumea.

Marilar Aleixandre: Unha cousa é o eu lírico e outra é a realidade. Ten que ver coa rebeldía, que é unha idea que está en moitos dos meus libros. Eu sempre fun unha persoa rebelde, dentro duns certos límites, pero ao mesmo tempo fixen uns estudos con outra xente, fixen unha carreira universitaria, cheguei a catedrática, estou na Academia Galega, que é un sitio pouco apto para ovellas descarreiradas, non sei como se lles ocorreu meterme, pero...

Rev. Atlánticas: Porque xa ía tocando.

Ser ovella descarreirada ten un custo. Eu sei que ao mellor podería estar escribindo en determinados xornais nos que non escribo. Non ter tampouco unha adscrición, nin carné de nada, eu sei que ten un prezo. Este poemario ten un toque humorístico porque existe a expresión, pero tamén porque as ovellas son consideradas animais submisos e dóciles, pero tamén pertencen ao rabaño, que ten connotacións negativas, pero entre eses animais tamén hai ovellas descarreiradas, que non queren seren maltratadas ou estar sempre obrigadas a iren coas outras.

Rev. Atlánticas: En relación coa idea dos subxéneros literarios preguntome como cres que se catalogan as obras como literatura xuvenil ou infantil?

Marilar Aleixandre: Agustín Fernández Paz dicía que literatura xuvenil é a que tamén poden ler os nenos. Ti saberás mais, pero é coñecido que hai obras como *As viaxes de Gulliver* ou *Robinson Crusoe* que non foron escritas para nenos e hoxe, nalgúns contextos, lense especialmente como literatura xuvenil. Como tantas cousas, etiquetar as obras resulta cómodo para os estudosos e para os editores, que lle poñen mesmo unha banda de cor diferente á cuberta, que é horrible. Ás veces preguntanme para que idade é un libro, e eu sempre digo que iso o debe dicir o editor.

Pero sobre isto non hai unanimidade, e non hai moito convidáronme a dar unha conferencia nun instituto da Coruña e suxeríronme falar sobre a presenza das mulleres nas Academias, e eu dixen que ese tema non era interesante para o

estudiantado do cuarto curso da ESO, e propuxen *A cabeza da Medusa*. Esta obra obtivo o Premio Caixa Galicia de Literatura xuvenil no 2008. A resposta do centro foi que nunha reunión de profesorado decidiran que esa obra non era adecuada para cuarto de secundaria. Eu respondín que se o texto non era aceptado, non era adecuado o que eu ía dicir para alumnado dese curso. Cando o reconsideraron e accederon, ao comezo da miña charla eu presentei as estatísticas de violación de mulleres violadas en España o ano anterior a proporción de rapazas acosadas, etc. que eran dun 3%, e naquel auditorio de duascenas persoas dixen que era moi posible que houbera alguén, pero eu non preguntei. Para a miña sorpresa, nese momento unha rapaza da primeira fila dixo 'eu fun violada'. O profesorado non o consideraba adecuado, pero o alumnado considerouno totalmente apropiado. Como se di na final do libro, está baseado nun feito que sucedeu cando eu fun profesora de secundaria e como responderon as familias e as estudantes. Eu non creo que a literatura teña que ser un instrumento para dar leccións ou un panfleto, pero debe responder a intereses dos lectores e lectoras.

***Rev. Atlánticas:* Estiven lendo *A expedición ao Pacífico*, que obtivo o Premio Merlin e tamén o Premio da crítica e resultóume moi interesante e ten relación co feminismo.**

Marilar Aleixandre: A protagonista ten a unha institutriz inglesa, que lle fala de Mary Wollstonecraft. A novela ten un final aberto porque é imposible que esa rapaza poida ter unha formación regrada porque as rapazas non podían estudar bacharelato. Eu tiven moitas dificultades para obter o dato da razón pola que as mulleres non estudaban en España. Hai unha investigación do profesor da UDC Narciso de Gabriel sobre iso. Para que as mulleres estudaran bacharelato precisaban un permiso especial do director do centro. De feito en España 9 mulleres estaban facendo estudos universitarios en 1901 e 44 rapazas estudaban secundaria. En 1910, sendo Emilia Pardo Bazán conselleira de Instrución pública o Decreto permite que isto cambie e non precisen estas autorizacións. De feito, as fillas de Pardo Bazán estudaron no Instituto, porque ela pensaba que debían facelo. A Institución Libre de Enseñanza, que en moitas aspectos era moi avanzada, pero nos dereitos das mulleres e das distintas nacionalidades españolas era moi retrógrada e conservadora. As ideas da historia de España que tiñan vai en contra de toda a historiografía. Eles dicían que as mulleres podían

estudar porque así serían mellores nais, pero non se sabe hasta que nivel- Pardo Bazán dicía que aliados así non os quería, é o que ela chama o destino relativo, e non o destino en función delas mesmas. Altamira, que era da Junta de ampliación de estudos e era Académico opúxose, por exemplo, a que Pardo Bazán entrase na Real Academia Española. Sen embargo, en canto á educación en contacto coa natureza os da Institución Libre de Enseñanza eran extraordinariamente adiantados.

Rev. Atlánticas: Pregúntome sobre as novas leis e perspectivas sobre o tema do lobo, que é un animal que sempre estivo en Galicia e que figura no noso imaxinario colectivo.

Marilar Aleixandre: O problema é contemplar os diferentes intereses. O lobo en teoría non ataca aos animais novos e sans. Come as reses enfermas. É complicado xestionar que a especie non desapareza, porque é unha especie e ten o seu papel no ecosistema, e ao mesmo tempo os intereses dos gandeiros. É curioso que algunhas destas cousas se mesturan mesmo con cuestións de racismo. Por exemplo, hai seis ou oito anos Ramón Facal e mais eu publicamos un artigo conxunto en Cultural Studies of Science Education sobre a reintrodución do oso nos Pirineos en Francia comparandoo cos lobos nos montes Apeninos, que case non había e recuperouse. A reintrodución do oso fíxose con animais procedentes de Eslovenia, e fixemos un traballo con estudantado universitario especialista en gandería e de forestais e dábanselles datos da dieta do oso, que comía raíces, vexetais e baías, e é curioso que dicían que o oso esloveno non era como o oso francés, que era mais agresivo que o francés, que andaba de pé e cousas así. O oso moi raramente ataca. Crearon una representación do oso esloveno que non se corresponde coa realidade. Sen embargo, consideraban que por mais que o lobo ten moi mala prensa, para eles o lobo non está mal, sempre estivo aquí. Do lobo non se queixaban como do oso, pero vían mal que se trouxesen animais eslovenos, daba igual que o grupo fose de estudos gandeiros ou de forestais. A conceptualización dese oso como estranxeiro era absurda, mesmo alegaban que comía máis carne. Pasa o mesmo coas especies agrícolas e medioambientais, non se defenden as especies nativas. Por exemplo, permitir que o eucalipto, que é unha especie pirófito, teña cuberto medio Galicia non é coherente. E hai bastante desprezo das especies ventureiras. Se a xente valora algo, estará disposta a facer

sacrificios persoal ou globalmente como sociedade.

Rev. Atlánticas: Como foi a túa experiencia como tradutora, despois de traducir a autores como Sandra Cisneros, Lewis Carroll ou J. K. Rowling.

Marilar Aleixandre: Eu o primeiro que fixen foron traducións de poesía, de Sylvia Plath e doutros autores para *Festa da Palabra Silenciada* e antes para a revista *Nó*, da Asociación de Escritores en Lingua Galega. A de Carroll foi a primeira que fixen, é un texto curto, rimado, eu fixen silvas, que son mais longas que os versos ingleses e adapteinas ao mundo galego. Xela Arias foi a que me metera na Asociación de Tradutores e teño publicado un artigo sobre a experiencia na revista *Viceversa*. A min a petición de traducir a J. K. Rowling fíxoma Carlos Casares, e traducín o primeiro libro. Despois a marabillosa Eva Almazán, que traduciu a *Harry Potter* tamén, dicía que agora a tendencia é a non cambiar os nomes das marcas. A raíz dun relato que eu lera de Sandra Cisneros, faléille dela a María Xosé Queizán, e ela quixo que publicáramos algo de chicanas e escribinlle á editorial pensando que mandaríaa un relato, pero mandou tres poemas inéditos con indicacións precisas sobre a tradución. Foi unha relación epistolar moi interesante.

Rev. Atlánticas: Tes unha relación moi estreita coa cultura británica e irlandesa?

Marilar Aleixandre: En literatura son moi anglófila. A realidade é que eu empecei a aprender inglés na universidade. O que eu estudiara era francés. Fun a Irlanda con 20 anos, a Kilkee e a Cork. Sempre me interesou a cultura e volvíaa estar mais en contacto co país e coa literatura irlandesa a partir do proxecto de investigación dirixido por Manuela Palacios. Paréceme moi interesante Eavan Boland e o seu libro *A Journey with Two Maps. Becoming a Woman Poet*. Teño moito interese nos prantos irlandeses e a súa relación cos galegos, que facían as mulleres das familias, non eran carpideiras. Ela menciona prantos de mulleres en Galway despedindo os barcos cos homes que marchan á emigración.

Rev. Atlánticas: Pregúntome sobre o último que escribiches sobre as mulleres e as violencias reais e simbólicas que sufriron, como ven reflectido, por exemplo, en *As malas mulleres*.

Marilar Aleixandre: Este libro provén de estudos de documentos en relación con Emilia Pardo Bazán que me levaron a Concepción Arenal e a Juana de Vega, e ao escaso coñecemento que había na Coruña sobre o cárcere de mulleres, as condicións nas que estaban as reclusas e o que intentaron facer estas últimas por axudalas . Elas foron quen de fundar unha sociedade para poñer escola no cárcere e axudalas para daren medicinas aos fillos. Estas mulleres teñen pouco poder social, e están relegadas á beneficencia para a rexeneración das mulleres, neste caso no cárcere. Os textos parten dun conflito, ás veces dunha violación, pero posteriormente ven a segunda violencia simbólica, a da crítica e da exclusión social, ás veces ate o punto do suicidio, como pasa en Guy de Maupassant. Tamén pasa en *A cabeza da Medusa*, a protagonista á que ninguén lle mira aos ollos, por se os convertese en pedra, ou na última novela, na que se chega ao aborto por non ter posibilidades económicas de manter aos numerosos fillos. Os dereitos das mulleres teñen avanzado moito, pero non en todos os países e non para todos os grupos sociais, e foron consideradas de segunda, ás veces á par dos animais.